

Клуб дыскусій. 1. Чаму самае вільготнае месца планеты размешчана менавіта на Гавайскіх астравах? 2. Чым Эйр-Норт заслужыла тытул самага «сухога» возера свету?

Клуб эрудытай. Старажытныя людзі праніклі з паўднёва-ўсходняй ускраіны Азіі ў Аўстралію 40 тыс. гадоў таму. Растлумачце сувязь паміж гэтай падзеяй і старажытным абледзяненнем у Паўночным паўшар'і.

§ 15. Природныя зоны Аўстраліі і Акіяніі. Ахова прыроды

Успамінаем. У якіх кліматычных паясах размешчана Аўстралія? ♦ Па якой прыкмеце вылучаюць прыродныя зоны?

Даведаемся. Якая прыродная зона займае найбольшую тэрыторыю на мацерыку. ♦ У чым асаблівасць расліннага і жывёльнага свету Аўстраліі. ♦ Як ахоўваецца прырода мацерыка.

Разважаем. Чаму Аўстралію называюць мацерыком-запаведнікам?

1. Асаблівасці флоры і фаўны. Выключная своеасаблівасць расліннага і жывёльнага свету Аўстраліі тлумачыцца яе працяглай ізаляцыяй ад іншых частак Гандваны. Большасць відаў раслін (75 %) і жывёл (90 %) мацерыка з'яўляюцца эндэмікамі, многія з іх — рэлікты.

Рэлікт — від расліны ці жывёлы, які з'яўляецца рэштай старажытнай флоры або фаўны.

Сярод аўстралійскіх жывёл мала млекакормячых, але захаваліся вымерлыя на іншых кантынентах віды, у тым ліку сумчатая (каля 160 відаў). Характэрныя прадстаўнікі аўстралійскай флоры — эўкаліпты (600 відаў), акацыі (490 відаў) і казуарыны (пустынныя дубы). Мацярык не даў свету каштоўных культурных раслін.

Ізаляванасць Акіяніі абумовіла беднасць і эндэмізм яе флоры і фаўны. На астраўной сушы мала млекакормячых, багацей прадстаўлены птушкі, насякомыя і паўзуны. (Чаму?) Разнастайнасць свету раслін і жывёл залежыць ад узросту астравоў, іх памераў і аддаленасці ад мацерыка. Больш бедная яна на каралавых астравах, дзе неразвітыя глебы і дэфіцыт прэснай вады.

Флора Мікранезіі і Палінезіі бедная (какосавая пальма, хлебнае дрэва). Самая багатая флора і фаўна на мацерыковых астравах — Новай Гвінеі і Новай Зеландыі.

С. 54

2. Прыродныя зоны. Аўстралія размяшчаецца ў чатырох, а Акіянія — у пяці географічных паясах (ад экватарыяльнага да ўмеранага). Раўнінны характар рэльефу мацерыка спрыяе выяўленай шыротнай занальнасці, якая парушаецца толькі на ўсходзе.

У субэкватарыяльным і трапічным паясах значныя плошчы заняты **саваннамі і рэдкалессямі** на чырвоных, карычнева-чырвоных і чырвона-бурых глебах. Аўстралійская

Мал. 90. Аўстралійская саванна

саванна ўяўляе з сябе адкрытую прастору з травяністым покрывам з барадача з асобнымі дрэвамі або гаямі эўкаліптаў, акацый, казуарын і баабабаў Грэгары (бутэлькавага дрэва) (мал. 90). **У засушлівых раёнах пераважаюць скрэбы**, якія складаюцца з засушаўстойлівых відаў акацый, эўкаліптаў і казуарын.

Скрэб — зараснікі цвердалістых нізкарослых калючых хмызнякоў у Аўстраліі.

Неад’емнай часткай аўстралійскіх саваннаў з’яўляюцца сумчатыя: кенгуру (руды, шэры, заячы), вомбат. Тыповыя буйныя бегаючыя птушкі: страус эму, казуар, аўстралійская драфа. У эўкаліптавых рэдкалессях выводзяць птушанят хвалістыя папугаі (мал. 91). Паўсюль пашыраны пабудовы тэрмітаў — тэрмітнікі.

У Аўстраліі каля 60 відаў кенгуру. У прыродзе яны займаюць нішу адсутных траваедных капытных. Дзіцяняты кенгуру нараджаюцца маленечкімі і перабіраюцца ў сумку маці, дзе 6–8 месяцаў кормяцца малаком. Кенгуру — рэкардсмены па скачках у даўжыню (да 10–12 м). Кенгуру і страус эму намалюваны на гербе Аўстралійскага Саюза.

З прычыны размяшчэння пераважна ў трапічных шыротках каля 60 % плошчы мацерыка ахоплены пустынямі і паўпустынямі (*Вялікая Пясчаная пустыня, Вялікая пустыня Вікторыя*). За гэта Аўстралію называюць «**конты-нентам пустынь**». У Заходне-Аўстралійскім пласкагор’і ва ўмовах трапічнага пустыннага клімату фарміруюцца **трапічныя пустыні і паўпустыні**. У паўпустынях на шэразёмах уздоўж рэчышчаў рэк сустракаюцца рэдкалесі з казуарын, засухаўстойлівых акацый і эўкаліптаў. У пустынях

С. 50

Мал. 91. Эндэмічныя жывёлы саваннаў і пустынь Аўстраліі: а — руды кенгуру, б — страус эму, в — хвалістыя папугаі, г — сабака дынга, д — плашчаносная яшчарка

Мал. 92. Спініфэксавая пустыня

на камяністых або пясчаных глебах расце кусцісты злак спініфэкс (мал. 92). **Субтрапічныя пустыні і паўпустыні** фарміруюцца пры субтрапічным кантынентальным клімаце на бурых і шэра-бурых глебах і займаюць поўдзень мацерыка. Сярод рэдкіх злакаў сустракаюцца палын і лебяды, дрэвы і хмызнякі адсутнічаюць.

Жывёлы пустыні прыстасаваны да высокіх тэмператур і малой колькасці вільгаці. Адноі закопваюцца пад зямлю, як сумчаты крот або кенгуровы пацук. Іншыя, як сабака дынга, у пошуках корму і вады здольны пераадоляваць вялікія адлегласці. У расколінах скал ад спеку хаваюцца яшчаркі (малох, плашчаносная) і ядавітая змяя тайпан (гл. мал. 91).

На ўсходняй ускраіне мацерыка, у Новай Гвінеі і Новай Зеланды пашыраны лясныя прыродныя зоны. На поўначы вострава Новая Гвінея на чырвона-жоўтых фералітных глебах растуць багатыя па складзе **вільготныя экватарыяльныя лясы**. У іх распаўсюджаны віды, характэрныя і для паўднёвага ўсходу Еўразіі: пальмы, панданусы, фікусы, дрэвападобныя папараці, архідэі.

Поўдзень вострава Новая Гвінея і паўночна-ўсходняя ўскраіна Аўстраліі ва ўмовах мусоннага клімату заняты **субэкватарыяльнымі пераменна-вільготнымі лясамі**, блізкімі па складзе да экватарыяльных. На поўдзень ад 20° пд. ш. ва ўмовах вільготнага трапічнага клімату іх змяняюць багатыя **вільготныя трапічныя лясы** на горных чырвоных глебах. У іх акрамя перавітых ліянамі пальмаў,

Мал. 93. Эндэмічныя расліны Аўстраліі: а — эўкаліпт, б — ксантарэя

фікусаў, сярэбранага дрэва з'яўляюцца эндэмічныя хвойныя — аўстралійскія кедр і араўкарыя.

На паўднёвым усходзе Аўстраліі і поўначы астравоў Новая Зеландыя іх змяняюць *субтрапічныя вільготныя змешаныя лясы* на жаўтазёмах і чырваназёмах з эўкаліптаў (мал. 93, а), паўднёвых букаў і рэліктавых хвойных — падакарпусаў, агатысаў і араўкарыяй. На крайнім паўднёвым захадзе мацерыка ў міжземнаморскім клімаце на жаўтазёмах і чырваназёмах растуць сухія цвердалістыя лясы і хмызнякі з эўкаліптаў і ксантарэі («травяністага дрэва») (мал. 93, б).

Эўкаліпт — сімвал Аўстралійскага кантынента. Эўкаліпт хутка расце і дасягае ў вышыню 100 м. Яго лісты, размяшчаючыся рабрам да сонечнага святла, утвараюць крону, якая не дае ценю. Магутная каранёвая сістэма дрэва здольна даставаць ваду з глыбіні 30 м. Эўкаліпт выкарыстоўваецца ў дрэваапрацоўцы і дзякуючы эфірным маслам — у медыцыне.

Жывёльны свет аўстралійскіх лясоў вылучаецца разнастайнасцю. Гэта царства сумчатых: дрэвавы кенгуру, сумчатая вавёрка, сумчатая мядзведзь (каала). У лясах знайшлі прытулак «жывыя выкапні» — яйцакладучыя

Мал. 94. Эндэмічныя жывёлы лясоў Аўстраліі і Акіяніі: а — каала, б — яхідна, в — дрэзавы кенгуру, г — качканос, д — ківі, е — райская птушка, ё — папугай какаду, ж — лірахвост

млекакормячыя яхідна і качканосы. Разнастайны свет лясных птушак: райская птушка, папугай какаду, лірахвост, пустазельная курыца. У рэках цікуе здабычу вузкарылы кракадзіл. У Новай Зеландыі жывуць бегаючыя птушкі ківі і жаўтавокі пінгвін (мал. 94).

3. Ахова прыроды. За час каланізацыі ў Аўстраліі было зведзена 40 % лясоў, што прывяло да збяднення мясцовай флары і фаўны. Гэтану спрыялі і завезеныя каланістамі жывёлы (труссы, вярблюды, коні). Парушэнне прыроднага асяроддзя таксама адзначаецца ў месцах адкрытай здабычы рудных карысных выкапняў на поўначы і захадзе мацерыка. Больш частыя засухі і перавыпас буйной рагатай жывёлы выклікае апустыньванне. **Найбольш востра стаіць праблема дэфіцыту водных рэсурсаў**, які папаўняецца за кошт падземных вод з артэзіянскіх басейнаў. Аднак празмернае адпампоўванне прыводзіць да зніжэння іх запасаў.

Ахоўныя тэрыторыі займаюць 11 % плошчы Аўстраліі. На самым «пустынным» кантыненте пад ахову ўзяты прыродны комплекс пустынь (парк «Вялікая пустыня Вікторыя»). Парк «Блу-Маўнтынс» на Вялікім Водападзельным хрыбце славіцца разнастайнасцю эўкаліптавых лясоў (мал. 95). Казачны свет каралаў ахоўваецца ў самым буйным марскім парку свету — «Вялікі Бар’ерны рыф» (гл. застаўку ў пачатку тэмы і форзац 2).

Мал. 95. Парк «Блу-Маўнтынс» у Блакітных горах

У Вялікім Бар’ерным рыфе найбольшая разнастайнасць каралаў на планеце (каля 500 відаў). Павышэнне тэмпературы і закiсленне вод акіяна ў выніку глабальнага пацяплення клімату вядуць да абясколеравання і гібелі каралаў. Акрамя забруджвання прыбярэжных вод і браканьерства, пагрозай для іх таксама з’яўляецца марская зорка цярновы вянец, якая корміцца паліпамі.

Абагульнім і запомнім. Асаблівасць флоры і фаўны Аўстраліі — перавага эндэмікаў і рэліктаў, а Акіяніі — беднасць і эндэмізм. ♦ Мацярык размяшчаецца ў чатырох геаграфічных паясах — ад субэкватарыяльнага да ўмеранага. ♦ Аўстралія — самы «пустынны» кантынент. Значныя плошчы занялі саванны са скрэбамі. ♦ Усходнюю ўскраіну мацерыка, астравы Новая Гвінея і Новая Зеландыя займаюць лясныя прыродныя зоны. ♦ У нацыянальных парках ахоўваюць разнастайнасць прыродных комплексаў Аўстраліі і Акіяніі: пустыні, эўкаліптавыя лясы, каралавыя рыфы.

Праверым сябе.

1. У чым асаблівасць жывёльнага і расліннага свету Аўстраліі і якія яе прычыны? Прыведзіце прыклады эндэмічных жывёл Аўстраліі і Акіяніі. 2. Якія прыродныя зоны прадстаўлены ў Аўстраліі? 3. Што такое скрэб? Дзе ён распаўсюджаны і з чаго складаецца?

4. Дзе на мацярыку сустракаюцца лясныя прыродныя зоны і чаму? 5. Чаму ў Акіяніі эндэмічная, але бедная флора і фаўна?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Параўнайце расліннае покрыва трапічных пустынь і саваннаў Афрыкі і Аўстраліі. 2. Уявіце, што вы адправіліся ў падарожжа па Паўднёвым тропіку ў Аўстраліі з усходу на захад. Апішыце змену прыродных комплексаў. 3. Выкарыстоўваючы карту атласа, вызначце, якія прыродныя комплексы ахоўваюць у Аўстраліі. Якія з нацыянальных паркаў вы хацелі б наведаць?

С. 54

Клуб дыскусій. 1. У Паўднёвай Амерыцы, Аўстраліі і Новай Зеландыі сустракаюцца падобныя старажытныя расліны (араўкарыі, падакарпусы). Як гэта пацвярджае гіпотэзу Вегенера? 2. Блакітныя горы ў парку «Блу-Маўнтынс» заслужылі сваю назву дзякуючы шызаватай смуге над імі (мал. 95). Як вы думаеце, чым яна выклікана?

Клуб эрудытаў. Складзіце буклет пра эндэмічных жывёл Аўстраліі.

Практычная работа 4*. Фізіка-геаграфічная характарыстыка тэрыторыі Заходне-Аўстралійскага пласкагор'я або Вялікага Водападзельнага хрыбта Аўстраліі (на выбар).